

Проблема понимания в работах украинских психологов

Статья содержит анализ исследований украинских психологов по проблеме понимания. Рассматриваются как исследования 40-50-х годов, которые проводились под руководством Г.С.Костюка, так и работы современных авторов. Источников - 18.

Ключевые слова: понимание, текст, творческая задача, системно-стратегический подход.

Kovalenko A.B.

Problem of understanding in ukrainian psychologists works

Article includes analysis of the ukrainian psychologists investigations dedicated to the problem of understanding. Modern authors works and investigations that was carried out by G.S.Kostyuk are examined. Sources - 18.

Key words: understanding, text, creative problem, systematic-strategic approach

Коваленко Алла Борисівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.

УДК 159.9

Козицька І.В.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНФЛІКТУ В ЖИТТІ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АНТИНОМІЧНОСТІ ЇЇ БУТТЯ

У статті наведено результати теоретичного дослідження феномену конфлікту. Феномен конфлікту розглянуто з позиції антиномічності, тобто внутрішнього або зовнішнього протиріччя, суперечності, протидорства, що актуалізувалося та потребує вирішення. Джерел – 11.

Ключові слова: внутрішній та зовнішній конфлікт особистості, антиномічність, протиріччя, різноспрямовані спонукання особистості.

Одним з психологічних аналогів антиномічності є конфлікт та усі його змістовні, структурні та динамічні складові. Конфлікт розглядається з позиції антиномічної сутності психологічних феноменів, як цінності, установки, мотиви, що протистоять одна одній та взаємодіють одночасно. Антиномічна складова конфлікту проявляється у протиріччі, що актуалізувалося та потребує вирішення. В якості складових конфлікту в цьому визначенні можна виділити такі його компоненти: наявність протиріччя і зіткнення, при цьому сам конфлікт розглядається як характеристика взаємодії. Функціональний аспект конфлікту зумовлено потребою змін у людських стосунках. За сутністю цих стосунків конфлікт є протидорством, зіткненням протилежних тенденцій, оцінок, принципів, еталонів поведінки щодо предмету конфлікту. Щодо цілей: конфлікт відбиває прагнення затвердити принцип, вчинок, ідею, чи просто самоствердитися [1].

Як психічний стан, конфлікт є водночас захисною та емоційно забарвленою реакцією на ситуації, що психічно травмують людину, на перешкоди в досягненні поставлених цілей. Виходячи з оцінки результатів конфлікту, його можна вважати дезінтегруючою силою людських стосунків, а його ліквідацію – інтегруючою. З інструментальної точки зору конфлікт визначається як засіб самоствердження, подолання негативних тенденцій [5].

Розкриває природу конфліктів їх класифікація, що спирається на соціально-психологічні ознаки. При розгляді конфлікту як протидорства, необхідно виділити такі суперечності: суперечності пошуку, суперечності групових чи особистих інтересів, суперечності нереалізованих очікувань та ін. Класифікувати конфлікти також можна за

такими ознаками: змістом, видом, тривалістю, ступенем впливу, типом вирішення, формою прояву, психологічним ефектом, наслідками, мотивами тощо [11].

Основою для класифікації конфліктів за М. Дойчем є співвідношення між об'єктивним станом справ та тим станом, що реально склався у конфліктуючих сторін. Дослідник виділяє шість типів конфлікту: 1 – «Реальний конфлікт» – конфлікт, який об'єктивно існує й адекватно приймається; 2 – «Випадковий, або умовний конфлікт», який залежить від обставин, що можуть змінюватися, але не усвідомлюються конфліктуючими сторонами; 3 – «Зміщений конфлікт» – реальний конфлікт, за яким приховано інший, що є справжньою причиною конфліктної ситуації.

4 – «Помилково дописаний конфлікт» – конфлікт, який помилково тлумачиться; 5 – «Латентний конфлікт» – конфлікт, що має виникнути, але не виникає тому, що не усвідомлюється; 6 – «Хибний конфлікт» – коли реальних підстав для конфлікту не існує, об'єктивно його не існує, але він виникає у свідомості конфліктуючих сторін через помилкове сприйняття та розуміння ситуації [11].

Існує класифікація конфліктів за принципом доцільності - недоцільності. За ним виділяють позитивні (конструктивні) та негативні (деструктивні) конфлікти. Конфлікт, є одним з яскравих проявів протиріччя, сам внутрішньо суперечливий. При вивченні ролі конфлікту необхідно виходити із конкретної ситуації. Один і той самий конфлікт може бути деструктивний з одного боку та конструктивний з іншого, відігравати негативну роль на одному етапі та позитивну на іншому [11].

Ще однією з великої кількості характеристик конфліктів є його структурні та динамічні характеристики. Структурні характеристики конфлікту - статичні елементи, які могли б бути знайдені на «зрізі» конфлікту, а його динамічні характеристики пов'язані з тим, які події відбуваються в конфлікті. Структурні характеристики - це складові елементи конфлікту. До структурних компонентів конфлікту відносять: 1) сторони (учасники) конфлікту, 2) предмет конфлікту, 3) умови конфлікту, 4) дії учасників конфлікту, 5) результат конфлікту. Динамічні характеристик конфлікту - це стадії розвитку конфлікту й процесу, що виникають на різних його етапах: 1) виникнення об'єктивної конфліктної ситуації; 2) усвідомлення ситуації як конфліктної; 3) конфліктна взаємодія; 4) розв'язання конфлікту [8].

У більшості випадків конфлікт спричиняється об'єктивною ситуацією, але певний час вона може не усвідомлюватися. Тому дану стадію названо стадією потенційного конфлікту. Об'єктивація відбувається лише після усвідомлення об'єктивної ситуації як конфлікту. Саме усвідомлення і породжує конфліктну поведінку. Усвідомлення ситуації, як конфліктної, завжди має емоційне навантаження [3].

Виникнення емоцій та їх вплив на перебіг конфлікту є дуже важливою проблемою адекватного розв'язання конфліктних ситуацій і вимагає окремого аналізу. Конфліктні дії різко загострюють емоційний фон перебігу конфлікту, а негативні емоції, які виникають у цей час, в свою чергу, стимулюють конфліктну поведінку. Взаємні конфліктні дії здатні змінювати, ускладнювати первинну конфліктну структуру, яка породжує нові чинники конфліктних дій. Стадія конфліктної поведінки може призвести до, зміни характеру, типу конфлікту. З іншого боку, під час конфліктних дій учасники конфлікту стикаються з реальністю, яка коригує первинні образи ситуації, що може привести до адекватного розуміння конфліктної ситуації, сприяти її логічному розв'язанню [1].

Найбільш розгорнута й послідовна система поглядів на психологічні конфлікти у вітчизняних дослідників представлена у працях В. С. Мерліна. За В. С. Мерліним, психологічний конфлікт – це стан більш чи менш тривалого деградування особистості, що виражається в загостренні існуючих раніше чи нових протиріч, які виникли нещодавно, між різними боками, властивостями, відношеннями й діями особистості. Психологічний конфлікт виникає при визначених умовах. Зовнішні умови повинні бути такі, що

задоволення будь-яких глибинних, активних мотивів і ставлень особи стає або зовсім неможливим, або стає під загрозу [4].

Виникнення таких зовнішніх умов конфлікту є неминучим внаслідок обмежень, що диктує суспільне життя, а також в силу того, що на основі задоволення одних мотивів виникають інші, незадоволені. Проте, психологічний конфлікт виникає тільки якщо ці зовнішні умови породжують визначені внутрішні умови, які є протиріччям між різними мотивами і ставленнями особистості чи між її можливостями й прагненнями. Саме тому, підкреслює Мерлін, психологічні конфлікти можливі тільки у людини. І ще однією необхідною умовою психологічного конфлікту є його суб'єктивна не вирішеність ситуації [5].

Важливою в психології стала традиція дослідження внутрішньо-особистісних конфліктів, закладена К. Левіном, який виводив конфлікти не із внутрішніх процесів самої психіки, а з аналізу потреб, які виникають в життєвій ситуації особистості. Предметом його дослідження стали конфлікти, що з'являються в результаті боротьби мотивів, одночасної актуалізації протилежних один одному чи несумісних мотивів. Визначення цього виду конфліктів, що належить Левіну, вважається класичним. Він розглядав три види психологічних конфліктів. Перший різновид конфлікту – коли людина постає перед необхідністю вибору між привабливими альтернативами у рівній мірі, що взаємовиключають одна одну. Обов'язковою умовою виникнення конфлікту є те, що мотиви несумісних дій актуалізуються одночасно і мають рівну силу, у протилежному випадку конфлікту не було б, так як ми просто обрали б найбільш значуще для нас або реалізували б свої бажання послідовно. Класичною ілюстрацією такого типу конфлікту вважається випадок «буріданова осла», який в кінці кінців помер від голоду, тому що так і не зміг вибрати між двома рівними за величиною купищами сіна. Другий випадок конфлікту передбачає вибір між двома однаково непривабливими можливостями. Як і в першому типі конфлікту, вибір із «двох зол меншого» важкий рівною інтенсивністю мотивів уникнення. Третій тип конфлікту, за Левіним – це коли одна і та ж ціль, можливість або вибір у рівній мірі є як привабливою, так і непривабливою, має «і плюси, і мінуси». Внутрішня боротьба у цьому випадку пов'язана з вибором «за чи проти»: чи погоджуватися на більш перспективну з одного боку, але не цікаву роботу – з іншого. Ці ситуації можуть перетворюватися і в дуже непростий життєво необхідний вибір. Типи конфліктів Левіна вважаються мотиваційними, оскільки в основі у них лежить боротьба мотивів [1].

Порівнюючи бачення сутності конфлікту за Левіним з сутністю антиномічності, слід зазначити, що саме антиномічні ситуації, при умові їх усвідомлення, надають особистості можливість вибору одного із взаємовиключних варіантів, тим самим провокуючи виникнення як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів.

Другий варіант внутрішніх конфліктів особистості – це когнітивні конфлікти, в основі яких – зіткнення несумісних уявлень. Відповідно до ідей когнітивної психології, особистість прагне до узгодженості своєї внутрішньої системи уявлень, переконань, цінностей і відчуває дискомфорт при виникненні протиріч. Ця проблема описується в психології теорією когнітивного дисонансу Л. Фестінгера. Відповідно до неї, люди прагнуть до зменшення неприємного для них стану дискомфорту, пов'язаного з тим, що індивід одночасно має два «заняття» (поняття, думки), які є психологічно неузгодженими, що суперечать одне одному. Це є когнітивний дисонанс. Ситуацією когнітивного дисонансу може бути й конфлікт, що переживає особистість при прийнятті рішення, якщо вона не впевнена в ньому [6].

У особистості, що опиняється в ситуації прийняття рішення виникає дисонанс як наслідок протиріччя двох знань: «Я прийняв рішення» і «Я не впевнений, що це рішення вірне». Таким чином, когнітивний дисонанс торкається й таких важливих явищ, як виправдання власних дій чи аргументів вибору. Механізм послаблення когнітивного дисонансу «працює» в напрямку зменшення чи переборення внутрішніх конфліктів [7].

Проблеми, що суперечать одна одній, і торкаються діяльній сфері життя людини, можуть переживатися як рольові конфлікти. Одним із способів описання людини як суб'єкта діяльності є використання уявлень про сукупність її ролей. Виникнення протиріч між різними рольовими позиціями особистості, її можливостями і відповідною рольовою поведінкою може призвести до виникнення рольових конфліктів. Традиційно розрізняють два основних види рольових конфліктів, що виникають на внутрішньо особистісному рівні. Це конфлікт «Я-роль», протиріччя, що виникає між вимогами ролі та можливостями особистості. Інший варіант рольових конфліктів – це міжрольові конфлікти, які проявляються у випадках, коли різні рольові позиції особистості і відповідна їм рольова поведінка є несумісними, що перетворюється для особистості в серйозну психологічну проблему. Типовими факторами, що визначають інтенсивність рольового конфлікту, вважається міра сумісності – несумісності різних рольових очікувань, (поведінки, що вимагає роль); жорсткість, із якою ці вимоги ставляться; власні вимоги самого індивіда, його відношення, установки, направленість до рольових очікувань тощо [10].

К. Хорні так розкриває внутрішні конфлікти людини. Вона говорить про те, що часто в житті наші інтереси, переконання перетинаються інтересами й переконаннями людей, що нас оточують. А оскільки такі сутічки між нами й оточуючими носять повсякденний характер, то внутрішні конфлікти складають невід'ємну частину людського життя [9]. З цієї позиції, антиномічність постає у виключному праві особистості обирати, але іноді це право стає важкою ношою для неї, що поглиблюється усвідомленням неможливості вибору між протилежними бажаннями. Подолання конфлікту вимагає активної позиції від особистості і навпаки, пасивність призводить до підкорення волі випадку. Прийняття рішення передбачає готовність і здатність нести відповідальність. Чим частіше людина усвідомлює своє перебування в антиномічній ситуації, присутність конфлікту та розуміння необхідності його вирішення, чим активніша її позиція, тим більшу внутрішню свободу й силу вона отримує.

Важливою з позиції антиномічності, є думка К. Хорні, про те, що нормальний конфлікт є фактичним вибором між двома можливостями, обидві з яких суб'єкт знаходить однаково бажаними, чи між переконаннями, кожне з яких він однаково цінує. Тому людина може прийняти рішення, яке вона зможе здійснити навіть якщо воно здається їй важким і потребує відмовитись від чогось [9].

Отже, конфлікт, за своєю суттю має антиномічну структуру, а сутність феномену антиномічності знаходить своє вираження як у зовнішніх та внутрішніх конфліктах. Важливим моментом у розумінні антиномічної сутності конфлікту є підходи К. Левіна та К. Хорні, які визначають конфлікт як потребу обирати між двома чи більше можливостями, цінностями, переконаннями. При цьому людина не може одночасно реалізувати два різноспрямованих спонукання, здійснювати дії, котрі заперечують одна одну, тому виникає постійна необхідність обирати один вектор вирішення ситуації, тим самим заперечуючи та викреслюючи інший [1, 9].

Висновки. Здійснивши історико-теоретичний аналіз проявів конфлікту в житті людини, можна зробити висновок, що ці феномени за своїми зовнішніми та внутрішніми проявами носять ознаки антиномічності, яка розкривається (розгортається) у континуумі людського буття, а отже – кожного моменту та аспекту існування особистості.

Література

1. Левин К. Разрешение социальных конфликтов / [Пер. с англ. И. Ю. Авидон]. — СПб.: Речь, 2000.
2. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека / Н. Д. Левитов. — М.: Просвещение, 1964. — 344 с.
3. Леонова А. Б. Психодиагностика функциональных состояний человека / А. Б. Леонова. — М.: Изд-во МГУ, 1984. — 200 с.

4. Мерлин В.С. Очерк психологии личности / Мерлин В.С. – Пермь, 1959 г.
5. Мерлин В.С. Личность как предмет психологического исследования / Мерлин В.С. – Пермь, 1988 г.
6. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогика-пресс, 2001. – 440 с.
7. Романова И. А. Основные направления исследования самопонимания в зарубежной психологии / И. А. Романова // Психологический журнал. – 2001. – № 1. – С. 101-117.
8. Скотт П. Психология оценки и принятия решения / П. Скотт. – М. : Филинь, 1998. – 368 с.
9. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза / К. Хорни. – СПб. : Лань, 1997. – 240 с.
10. Buhler Ch. Der menschliche Lebenslauf als psychologische Problem / Ch. Buhler. – 2. Aufl. – Göttingen : Hogrefe, 1959. – 181 S.
11. Weber-Guskar E. Die Klarheit der Gefühle : was es heißt, Emotionen zu verstehen / E. Weber-Guskar. – Berlin : De Gruyter, 2009. – ix, 296 S.

References

1. Levin K. Razreshenie social'nyh konfliktov / [Per. s angl. I. Ju. Avidon]. — SPb.: Rech', 2000.
2. Levitov N. D. O psichicheskikh sostojanijah cheloveka / N. D. Levitov. – M. : Prosveshhenie, 1964. – 344 s.
3. Leonova A. B. Psihodiagnostika funkcional'nyh sostojanij cheloveka / A. B. Leonova. – M. : Izd-vo MGU, 1984. – 200 s.
4. Merlin V.S. Oчерк psichologii lichnosti / Merlin V.S. – Perm', 1959 g.
5. Merlin V.S. Lichnost' kak predmet psichologicheskogo issledovanija / Merlin V.S. – Perm', 1988 g.
6. Psichologicheskij slovar' / pod red. V. P. Zinchenko. – 2-e izd., pererab. i dop. – M. : Pedagogika-press, 2001. – 440 s.
7. Romanova I. A. Osnovnye napravlenija issledovanija samoponimaniya v zarubezhnoj psichologii / I. A. Romanova // Psichologicheskij zhurnal. – 2001. – № 1. – S. 101-117.
8. Skott P. Psichologija ocenki i prinjatija reshenija / P. Skott. – M. : Filin#, 1998. – 368 s.
9. Horni K. Nashi vnutrennie konflikty. Konstruktivnaja teorija nevroza / K. Horni. – SPb. : Lan', 1997. – 240 s.
10. Buhler Ch. Der menschliche Lebenslauf als psychologische Problem / Ch. Buhler. – 2. Aufl. – Göttingen : Hogrefe, 1959. – 181 S.
11. Weber-Guskar E. Die Klarheit der Gefühle : was es heißt, Emotionen zu verstehen / E. Weber-Guskar. – Berlin : De Gruyter, 2009. – ix, 296 S.

Козицкая И.В.

Теоретический анализ конфликта в жизни личности через призму антиномичности его бытия

В статье приведены результаты теоретического исследования феномена конфликта. Феномен конфликта рассмотрено с позиции антиномичности, то есть внутреннего или внешнего противоречия, противостояния, которое стало актуальным и требует решения. Источников-11.

***Ключевые слова:** внутренний и внешний конфликт личности, антиномичность, противоречия, разнонаправленные побуждения личности.*

Kozytska I. V.

Theoretical analysis of the conflict in a person's life through the prism of antinomy of his being

The paper presents the results of a theoretical study of the phenomenon of conflict. The phenomenon of conflict is considered from the perspective of an antinomy, that is internal or external conflict, confrontation, which has become urgent and requires solution. Sources-11.

Key words: *internal and external conflicts of personality, antinomy, contradictions, divergent motives of the individual.*

Козицька Інна Валеріївна – кандидат психологічних наук, асистент кафедри загальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.

УДК 159.9

Кривошишина О.А., Балебрех Ю.Б.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ПОДОЛАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ БУЛЛІНГУ (НА ПРИКЛАДІ ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ)

У статті досліджено явище агресивної поведінки – буллінгу, або третирування у шкільному середовищі. Проаналізовано структуру, види буллінгу, чинники виникнення даної насильницької поведінки серед учнів. Проаналізовано особистісні характеристики особистості – жертви буллінгу та буллера (переслідувача). Розглянуто основні методи подолання та профілактики буллінгу (на прикладі зарубіжних країн та України). Вивчено спільні та відмінні ознаки методів профілактики та подолання буллінгу в США, Канаді, європейських країнах та Україні.

Ключові слова: *буллінг, третирування, жертва буллінгу, буллер (переслідувач).*

Постановка проблеми. Останнім часом питанню профілактики та подолання агресивної поведінки у шкільному середовищі в нашій країні приділяється значна увага. Проте, проблема агресивної поведінки (третирування, буллінгу) серед дітей не є достатньо висвітленою у практиці таких наук, як психологія, педагогіка, юриспунденція та медицина. Явище фізичного та психологічного знущання в школі залишається в нашій країні невизначеним на законному рівні як таке, що потребує покарання. Явище буллінгу викликає небезпечні соціально-психологічні наслідки як для тих дітей, які є жертвами, так і всіх інших учасників. Прояв буллінгу серед учнів у нашій країні потребує детальнішого дослідження, зокрема необхідним є вивчення методів подолання даного явища, які вже є розробленими у зарубіжній практиці, а також подальша їх адаптація до умов українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема насильства, зокрема третирування учнів учнями висвітлювалася О. Дроздовим, В. Ролінським, А. Черняковою та іншими науковцями. Ґрунтовніше даною проблемою займалися зарубіжні вчені, зокрема К. Кампулаен, Д. Корнелл, Н. Крауфорд, Х. Лейманн, Д. Ольвеус, К. Паура, І. Ресанен, та інші. Вітчизняні наукові праці з зазначеної проблеми носять теоретичний характер, недослідженими залишаються рівень поширеності буллінгу в нашій країні, шляхи виявлення та подолання цього явища, зокрема на психологічному рівні.

Мета статті - порівняльний аналіз методів подолання та профілактики буллінгу в шкільному середовищі (на прикладі навчальних закладів зарубіжних країн та України).

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Буллінг (bullying, від англійського bully – хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник) в скандинавських і англомовних країнах визначається як пригнічення, дискримінація, цькування. Вітчизняні науковці позначають агресивну поведінку у дитячому середовищі терміном «третирування».